

BEDRÄGERI

David Shannon

Sammanfattning

Enligt Nationella trygghetsundersökningen (NTU)¹ har det skett en ökning i utsattheten för bedrägeri, sett till de senaste tio åren. År 2015 var andelen utsatta i befolkningen tre och en halv procent. Samma år gjordes drygt 174 000 polisanmälningar om bedrägeri. Antalet polisanmälda bedrägerier har ökat kontinuerligt och har mer än tredubblats under de senaste tio åren. Även enligt NTU har andelen bedrägerier som polisanmäls ökat över tid, och 2015 anmäldes närmare hälften av alla bedrägerier som rapporterades i NTU. Anmälningbenägenheten varierar mellan olika typer av bedrägerier och beror på omständigheter vid brottet, liksom på myndigheters och privata aktörers förmåga att upptäcka de brott de utsätts för.

Enligt NTU sker mer än fyra av tio bedrägerier via internet, och en nästan lika stor andel sker genom utnyttjande av kontokort. Enligt anmälningstatistiken är datorbedrägeri, bedrägerier med hjälp av internet samt bluffakturor de oftast anmälda enskilda typerna av bedrägeri.

Det finns skillnader i utsattheten för bedrägeri. Män, yngre vuxna, personer boende i flerfamiljshus och storstadsbor utsätts i större utsträckning än kvinnor, äldre, personer som bor i småhus samt glesbygdsbor.

Bland gärningspersonerna är de yngre delarna av befolkningen överrepresenterade. Av de drygt 3 700 misstänkta för bedrägeri 2015 var 35 procent i åldrarna 21–29 år, och en fjärdedel var kvinnor. Antalet personupplästa bedrägeribrott har ökat successivt sedan 2000, samtidigt som den så kallade personuppläsningsprocenten har minskat något. Det senare beror framför allt på att polisens och åklagarnas utredningsresurser inte har räckt till för att hålla jämna steg med de senaste årens ökning i antalet anmälda bedrägeribrott.

Den vanligaste påföljden för bedrägeri är skyddstillsyn och villkorlig dom; nästan varannan som lagförs får någon av dessa påföljder. Fängelse är den närmast vanligaste påföljden,

¹ För mer information om NTU, se NTU 2015 – om utsatthet, trygghet och förtroende (Brå 2016a) samt NTU 2015, teknisk rapport (Brå 2016b).

och vid brott av normalgraden är det genomsnittliga fängelsestraffet 4-5 månader.

En viktig utveckling i arbetet mot bedrägeribrottsligheten under senare år har varit inrättandet av polisens nationella bedrägericenter, NBC. Centrets verksamhet syftar till att göra såväl det polisoperativa som det förebyggande arbetet mot bedrägerier mer effektivt och strukturerat.

Inledning

I detta kapitel om bedrägeri används främst två källor, NTU och den officiella kriminalstatistiken. De båda källorna beskriver bedrägeri på något olika sätt.

I NTU ställs följande fråga om bedrägeri: *”Blev du som privatperson på ett brottsligt sätt lurad på pengar eller andra värdesaker under förra året?”* Definitionen i kriminalstatistiken är däremot den som finns i 9 kap. 1 § BrB: *”Den som medelst vilseledande förmår någon till handling eller underlåtenhet, som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den vilseledde eller någon i vars ställe denne är, dömes för bedrägeri till fängelse i högst två år”.* Enligt 9 kap. 1 § 2 st. BrB ska samma brottsrubricering gälla för den som genom bland annat oriktiga uppgifter påverkar en automatisk informationsbehandlingsprocess, det vill säga någon form av dator, så att det innebär vinning för gärningspersonen och skada för någon annan (så kallat datorbedrägeri).² I detta kapitel kommer de renodlade bedrägeribrotten, som regleras i 9 kap. BrB (bedrägeri, 9 kap. 1 § BrB, bedrägligt beteende, 9 kap. 2 § BrB, och grovt bedrägeri, 9 kap. 3 § BrB), att beröras i de fall kriminalstatistiken används som källa. Beskrivningen av bedrägeri är således mindre exakt i NTU än den regelrätta definitionen enligt brottsbalken.

Bedrägerier kan riktas mot privatpersoner, företag och andra organisationer samt mot aktörer i den offentliga sektorn, till exempel kommuner och landsting respektive myndigheter som Arbetsförmedlingen. Eftersom frågorna i NTU riktas till privatpersoner går det inte att beskriva de brott som riktas mot juridiska personer och den offentliga sektorn utifrån det materialet. I kriminalstatistiken ingår brott mot juridiska personer i antalet anmälda brott, men de utsatta aktörerna beskrivs inte närmare. Fram till en lagändring som trädde i kraft 2007 var alla bedrägerier mot

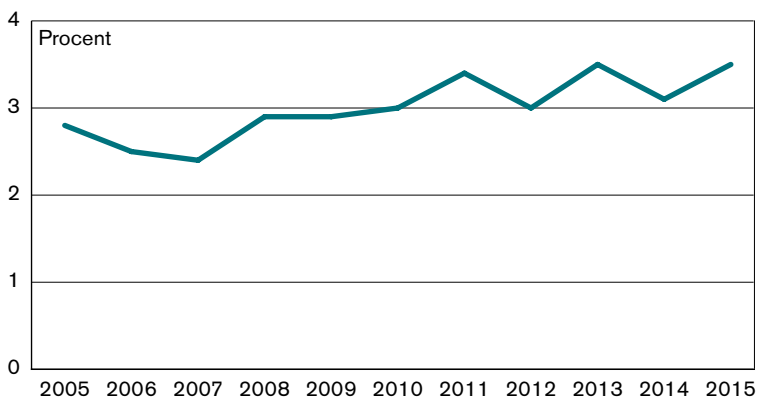
² Ett exempel på ett datorbedrägeri skulle vara att man olovligen genomfört ett kortköp på internet med någon annans kortuppgifter.

välfärdssystemet del av brottsbalkens bedrägeribestämmelse. Sedan 2007 faller dock de flesta välfärdsbedrägerier under bidragsbrottslagen. Ingen redovisning görs i detta kapitel av brotten mot bidragsbrottslagen.³ Den nytillkomna bidragsbrottslagen innebär också att statistiken över de polisanmälda bedrägerierna inte är helt jämförbar mellan perioden före 2008 och perioden efter. Detta ska hållas i åtanke vid tolkningar av bedrägeriutvecklingen enligt kriminalstatistiken.

Omfattning och utveckling

Resultaten från NTU visar att 3,5 procent av de tillfrågade uppgav att de utsatts för bedrägeri under 2015. Det motsvarar ungefär 260 000 personer i befolkningen (16–79 år). Eftersom det finns tillfrågade som utsatts upprepade gånger är antalet bedrägerier större än antalet utsatta. I NTU uppskattas att antalet bedrägerihändelser i befolkningen 2015 uppgick till cirka 352 000. Ser man till utvecklingen över tid skedde en ökning i den självrapporterade utsattheten för bedrägeri fram till 2011, men den har därefter legat på en relativt stabil nivå (figur 1).

Figur 1. Utvecklingen över andelen utsatta för bedrägeri åren 2005–2015. Procent. Källa: NTU.

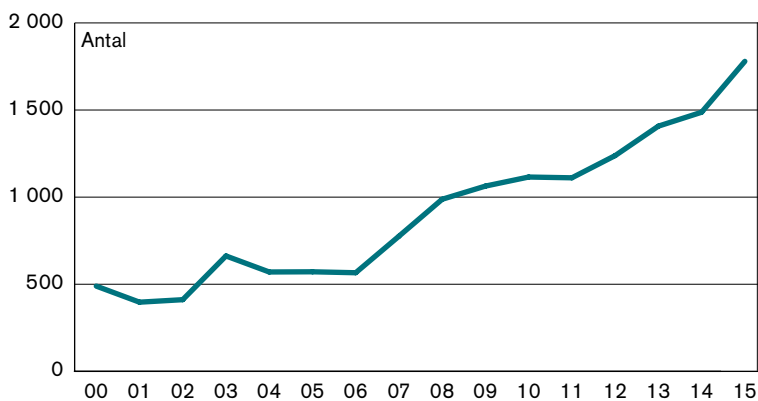
Enligt den officiella kriminalstatistiken anmäldes närmare 186 000 brott enligt 9 kap. BrB år 2015. Av dessa rubricerades drygt 174 000 anmälningar som bedrägeri, grovt bedrägeri eller bedräg-

³ Antalet anmälda bidragsbrott har legat tämligen stabilt kring en nivå av 9 000–10 000 anmälda brott per år under hela perioden 2008–2015. Utvecklingen för de anmälda, upplärade och lagförda bidragsbrotten redovisas mer i detalj i Brå 2016c.

ligt beteende. Därmed ökade antalet anmälda bedrägerier för nionde året i rad.

Figur 2 visar utvecklingen av antalet anmälda bedrägerier sedan 2000 i förhållande till befolkningsstorleken. Som framgår av figuren har det skett stora förändringar i antalet anmälda brott under den aktuella perioden. Mellan 2005 och 2015 ökade antalet anmälda bedrägerier med omkring 250 procent (från drygt 50 000 till närmare 175 000 anmälningar). Ökningen hänger framför allt samman med att antalet anmälningar av datorbedrägerier, bluffakturor samt bedrägerier som skett med hjälp av kontokort respektive internet har ökat. Tillsammans har de bidragit till att de senaste årens nivå är den högsta sedan anmälningsstatistiken började föras på det sätt som görs idag.

Figur 2. Antalet anmälda bedrägerier åren 2000–2015 per 100 000 i befolkningen. Källa: Kriminalstatistiken.

Mörkertal och anmälningsbenägenhet

Andelen bedrägerihändelser som enligt NTU-deltagarna har blivit anmälda till polisen har varierat under perioden 2005–2015, från som minst 32 procent (år 2006) till som mest 49 procent (år 2015). Även om fler brott nu kommer till rättsväsendets kännedom innebär detta fortfarande att det finns ett betydande mörkertal om man ser till antalet anmälda händelser. Vidare kan det enligt forskningen finnas en stor variation i anmälningsbenägenhet, mellan såväl olika typer av bedrägerier som olika grupper av brottsutsatta (Brå 2016c).

En kartläggning som genomförts av Utredningen om åtgärder mot fakturabedrägerier (SOU 2015:77) ger inblickar i anmälningsbenägenheten för en viss typ av bedrägeribrottslighet inom flera olika delar av samhället. Kartläggningen genomfördes i form av

stora frågeundersökningar till privatpersoner, företag och statliga myndigheter. Resultaten visade att anmälningsbenägenheten för den här typen av bedrägeribrottslighet var låg bland alla de grupper vars utsatthet belystes av kartläggningen. Samtidigt varierade anmälningsbenägenheten mellan olika grupper av utsatta. Bland privatpersoner som drabbats av fakturabedrägerier var det endast 8 procent som uppgav att de någon gång gjort en polisanmälan, jämfört med 15 procent av de utsatta företagen och 23 procent av de utsatta statliga förvaltningsmyndigheterna.

Olika faktorer som enligt forskningen kan påverka anmälningsbenägenheten vid bedrägeribrott är beloppets storlek, vem som utfört bedrägeriet och eventuella skamkänslor över att ha blivit lurad. Bland utsatta företag anses anmälningsbenägenheten även påverkas av bland annat uppfattningen att det kräver för mycket resurser att anmäla och sedan bistå polisen i utredningen, eller att det finns risk för dålig publicitet och förtroendeförluster (Smith 2008, Smith och Carleton 2011, Brå 2016c).

Bedrägerierna ökar

En sammanvägd bedömning av ovanstående är att bedrägeribrotten faktiskt har ökat, även om NTU inte visar samma starka utveckling som anmälningsstatistiken under de senaste åren. Skillnaden i utveckling mellan de två källorna kan bero på flera faktorer. En viktig faktor är det tidigare nämnda förhållandet att NTU inte fångar upp bedrägerier som drabbar juridiska personer. Forskning visar att det vid många polisanmälda bedrägerier är olika delar av näringslivet som drabbas ekonomiskt snarare än privatpersoner (Brå 2016c).⁴ Det är också oklart om så kallade kreditbedrägerier⁵ mot privatpersoner skulle uppfattas av den utsatte som att denne blivit ”lurad på pengar eller värdesaker”. Vidare kan nämnas att den fråga som ställs i NTU inte fångar upp försöksbrott.

Det kan finnas ett flertal anledningar till en ökning i bedrägeribrottsligheten. En av de viktigaste är den tekniska utvecklingen, som möjliggör nya sätt att begå bedrägerier (Ahola 2013, Youngblood 2015). Till exempel är det allt fler som skickar post och beställer varor på internet. Det gör också att fler brott blir en blandning mellan it-brott, bedrägeri och identitetsrelaterade brott (Smith 2010, Brå 2016c). När bedrägerier begås via internet kan de också drabba många fler personer. Eftersom varje bedrägeri som riktas mot en person räknas för sig kan antalet anmälningar bli väldigt stort i de fall det finns väldigt många offer eller det handlar om upprepad utsatthet.

⁴ Se vidare avsnittet Brottsutsatta och gärningspersoner.

⁵ Se vidare avsnittet Hur ser brotten ut?

Under perioden 2000-2015 har bedrägeribrottens andel av samtliga anmälda brott mot brottsbalken ökat från 4 till 14 procent. Under samma period har exempelvis tillgreppsbrottens⁶ andel av samtliga anmälda brott mot brottsbalken minskat från 66 till 42 procent. Det innebär att det skett en förskjutning i den anmälda brottslighetens struktur, bort från de traditionella stöldbrotten, som dominerat brottsutvecklingen under större delen av efterkrigstiden, mot andra former av brottslighet, bland annat bedrägerier (jfr Ceccato och Dolmén 2011). Bedrägerier kan således i viss mån betraktas som den nya tidens vardagsbrottslighet. Samtidigt finns det tecken på att det även inom den organiserade brottsligheten skett en ökning av bedrägeribrotten (se Korsell och Vesterhav 2013, Brå 2016c).

Hur ser brotten ut?

Enligt NTU för 2015 är det vanligast att det man blivit bedragen på har ett värde mellan 2 000 och 10 000 kronor (33 %). Nästan lika vanligt är att ha blivit bedragen på en summa mellan 500 och 2 000 kronor (30 %). Närmare en femtedel (17 %) blir lurade på summor upp till 500 kronor. Det är ovanligt att som privatperson bli lurad på 100 000 kronor eller mer, men det förekommer i cirka 3 procent av fallen.

I NTU ställs två frågor om hur brottet skett. År 2015 uppgav mer än fyra av tio att bedrägeriet skett via internet, och nästan lika många att bedrägeriet skett genom att någon utnyttjat deras bankkort. Andelen bedrägerier som sker med hjälp av internet har ökat för i stort sett varje år som undersökningen genomförts, från 14 procent 2005 till 46 procent 2015. Andelen bedrägerier som sker genom att någon utnyttjat ett bankkort har sett både upp- och nedgångar fram till 2011, men har ökat successivt under de senaste åren, från 23 procent 2011 till 41 procent 2015. Över tid har det således skett en tydlig förändring när det gäller vilka typer av bedrägerier som NTU-deltagarna uppger att de blivit utsatta för.

I statistiken över anmälda brott delas bedrägeribrotten in i ett antal underkategorier (se tabell 1). År 2015 utgjorde datorbedrägeri den största kategorin (38 procent av samtliga anmälda bedrägeribrott), följt av övrigt bedrägeri (27 procent), bedrägeri med hjälp av internet (14 procent) och bedrägeri med hjälp av bluffaktura (8 procent). När det gäller utvecklingen över tid är det inom kategorierna datorbedrägerier och bedrägerier med hjälp av internet som antalet anmälningar har ökat mest. Antalet anmälda datorbedrägerier har mer än fördubblats sedan 2010 (från drygt 25 000 till 67 000) medan bedrägerier med hjälp av internet har ökat med

⁶ Brotts mot BrB 8 kap.

närmare 70 procent (från drygt 14 000 till drygt 24 000). Antalen anmälningar som registrerats som bedrägeri med hjälp av bluffaktura och övrigt bedrägeri har ökat med 9 respektive 46 procent under samma period.

Samtidigt ska det poängteras att bedrägeribrotten är svårkategoriserade, inte minst då nya typer växer fram i takt med den tekniska utvecklingen och förändrade levnadsmönster, till exempel den ökade användningen av smarta mobiler och internet för bankärenden och andra vardagliga transaktioner. Vidare visade en kvalitetsgranskning av polisens användning av brottskoder att en inte obetydlig andel av vissa typer av bedrägeri över- eller underrapporteras i statistiken, eftersom brottskoderna inte används på rätt sätt (Brå 2012).

Tabell 1. Antal anmälda bedrägerier samt andel (procent) av totalen år 2015 samt procentuell förändring jämfört med år 2010. Källa: Kriminalstatistiken.

	Antal anmälningar 2015	Andelen av samtliga bedrägerianmälningar 2015	Procentuell förändring jämfört med 2010
Automatmissbruk	6 877	4	+38
Datorbedrägeri	67 085	38	+161
Med kontokort (inte automatmissbruk)	11 858	7	+26
Med hjälp av internet	24 124	14	+68
Investeringsbedrägeri	97	0	-39
Överskridet eget konto	20	0	-90
Mot försäkringsbolag	414	0	+40
Avs. husrum, förtäring, transport m.m.	2 921	2	-34
Bedrägeri med hjälp av s.k. bluffaktura	14 318	8	+9
Övrigt bedrägeri	46 652	27	+46
Samtliga bedrägerier	174 366	100	+67

Det finns dock andra relevanta indelningar än de som görs i kriminalstatistiken, som kan bidra till att få en överblick över bedrägeribrottsligheten. En särskild granskning av ett stort urval av polis-anmälda bedrägeriärenden från 2013 (se Brå 2016c) identifierade fem huvudkategorier av bedrägerier, som tillsammans svarade för närmare 80 procent av de anmälda bedrägerierna i urvalet.

Den enskilt största kategorin var *kortbedrägerier*, där gärningspersonen använder ett stulet eller klonat kort för bedrägliga köp eller uttag, alternativt gör köp med någon annans kortuppgifter via internet. I den anmälda brottstatistiken kan kortbedrägerier registreras som datorbedrägeri (till exempel om någons kortupp-

gifter använts olovligen för att köpa varor via internet), som automatmissbruk (om de använts för ett bankomatuttag) eller som ett bedrägeri med kontokort (till exempel om uppgifterna använts för ett köp i en fysisk butik).

Den näst största kategorin består av *kreditbedrägerier*, som typiskt sett innebär att någon genomför ett köp eller tar ett lån i någon annans namn, till exempel med hjälp av en förfalskad identitetshandling. Enligt Brås kartläggning upptäcks dessa brott ofta när den person vars identitet har använts vid brottet får hem en faktura eller ett inbetalningskrav för en vara eller tjänst som personen inte beställt. Vidare förekommer storskaliga kreditbedrägerier, som utnyttjar företag. Ett exempel är att gärningspersoner köper upp befintliga företag i syfte att nyttja företagets krediter för att beställa varor utan avsikt att betala. Därefter driver gärningspersonerna företaget i konkurs, samtidigt som de beställda varorna säljs vidare. Kreditbedrägerier kan ske både via e-handeln och genom köp i fysisk butik, och Brås granskning visar att kreditbedrägerier framför allt registreras av polisen som övrigt bedrägeri, men även som bedrägeri med hjälp av internet.

De övriga stora bedrägerikategorier som identifierades i granskningen var *annonsbedrägerier*, där bedragaren genom en annonsida på internet vilseleder köpare att beställa och betala för varor som sedan inte skickas, *fakturabedrägerier*, där gärningspersonerna skickar ut fakturor för varor eller tjänster som aldrig beställts, samt *övriga telefon- och internetbedrägerier*. Fakturabedrägerier genomförs ofta med hjälp av ett företag, som startas eller tas över i syfte att begå brotten, och samma gärningspersoner kan skicka ut stora mängder bedrägliga fakturor på relativt kort tid. Den sista kategorin, övriga telefon- och internetbedrägerier, är till sitt innehåll inte lika enhetlig som de övriga. Kategorin innefattar bland annat så kallade romansbedrägerier, där gärningspersonen utvecklar en kärleksrelation med den utsatte på distans för att sedan lura denne på pengar, samt även tekniskt avancerade brott där bedragaren använder skadlig kod eller nätfiske för att komma åt känsliga uppgifter. Inte sällan utgör de sistnämnda gärningarna ett led i annan bedrägeribrottslighet.

Brottsutsatta och gärningspersoner

Brottsutsatta

Med hjälp av NTU kan man titta på ett antal bakgrundsvariabler hos de personer som uppger att de utsatts för bedrägeri. Avseende kön har män enligt NTU konsekvent varit utsatta för bedrägerier i större utsträckning än kvinnor, med undantag för mätningen

2014, då utsattheten var jämnt fördelad mellan könen (tabell 2). I Brås (2016c) kartläggning av den polisanmälda bedrägeribrottsligheten syns även könsskillnader när det gäller vilka som har anmält brotten till polisen. Könsskillnaderna är störst vid kort- och kreditbedrägerier, där anmälarna betydligt oftare är män än kvinnor.

Studerar man ålder har utsattheten konsekvent varit högre bland yngre personer mellan 16 och 44 år än bland personer i åldrarna 65–79 år. Samtidigt har bedrägerier mot äldre särskilt uppmärksamats i forskningen, då den höga åldern kan göra personer speciellt sårbara för vissa bedrägeriupplägg, till exempel olika typer av telefonbedrägerier (Youngblood 2015).

Överlag är åldersfördelningen vid utsatthet för bedrägeri något mer jämnt fördelad än vid andra brott mot enskilda personer (till exempel misshandel och hot), där de yngre är ännu mer överrepresenterade. Bland de som drabbas av bedrägerier är personer som bor i flerfamiljshus överrepresenterade, jämfört med personer som bor i småhus, och detsamma gäller personer som bor i storstadsområden jämfört med de som bor i andra städer eller på landsbygdsorter (tabell 2).

Tabell 2. Andelen utsatta för bedrägeri uppdelat på olika bakgrundsvariabler, enligt NTU åren 2011–2015. Procent. Källa: NTU.

	Andel utsatta				
	2011	2012	2013	2014	2015
Kön					
Kvinnor	2,9	2,5	3,0	3,0	2,9
Män	4,0	3,4	4,0	3,1	4,0
Ålder					
16–19	3,0	1,6	2,9	1,6	2,9
20–24	6,1	4,3	5,1	3,8	4,3
25–34	5,0	4,3	4,2	3,6	4,5
35–44	3,6	3,5	5,0	2,9	3,4
45–54	3,5	3,5	3,4	4,2	4,0
55–64	2,5	2,1	3,0	3,7	3,5
65–74	1,8	1,7	1,5	1,6	2,1
75–79	1,5	0,9	1,6	1,4	1,5
Bostadstyp					
Småhus	2,9	2,5	3,0	2,6	2,7
Flerfamiljshus	4,1	3,5	4,0	3,6	4,2
Bostadsort					
Storstad	4,2	3,5	4,0	3,5	4,1
Större stad	3,1	2,8	3,3	2,7	3,3
Mindre stad/ Landsbygd	2,7	2,5	2,9	2,9	2,7
Totalt	3,4	3,0	3,5	3,1	3,5

Som nämnts kan inte NTU belysa vilka juridiska personer som blir offer för bedrägerier. Resultat från Brås (2016c) kartläggning av bedrägeribrottsligheten visar dock att det vid flera typer av bedrägeribrott, även om brotten oftast anmäls av privatpersoner, i första hand är olika delar av näringslivet som lider den ekonomiska skadan av brottsligheten. Kortbedrägerier anmäls exempelvis nästan alltid av privatpersoner (fysiska personer), samtidigt som det framgår av de domar som ingick i Brås granskning, att de som registreras som målsägare i tingsrätten vanligen är banker, kortutgivare, företag inom handeln eller företag vilkas kontokort har missbrukats (juridiska personer). Det är också främst banker, kortutgivare och företag inom handel som de facto får stå för den ekonomiska förlusten.

Ett liknande scenario finns även vid kreditbedrägerier. Det är framför allt privatpersoner som anmäler brotten till polisen, samtidigt som det framgår av granskade tingsrättsdomar att det är kreditföretag, faktureringsbolag, finansbolag eller företag inom handel som typiskt sett lider den ekonomiska förlust som uppstår vid brotten. Situationen är något annorlunda vid de polisanmälda annonsbedrägerierna och de olika bedrägerityper som ingår i kategorin övriga telefon- och internetbedrägerier. I dessa fall tyder de granskade polisanmälningarna på att det är anmälaren själv, som även här oftast är en privatperson, som drabbas ekonomiskt (se vidare Brå 2016c).

Gärningspersoner

År 2015 misstänktes 3 738 personer för bedrägeri. Av dem var tre fjärdedelar män och en fjärdedel kvinnor. I tabell 3 redovisas köns- och åldersfördelningen bland de personer som misstänktes för bedrägeri 2015, liksom bland samtliga de personer som misstänktes för något brott mot brottsbalken samma år. Tabellen visar att könsfördelningen bland personer misstänkta för bedrägeri är i stort sett densamma som bland personer misstänkta för något av samtliga brott mot brottsbalken totalt sett.

En stor del av de som misstänks för bedrägeri är i tjugoårsåldern, och yngre personer är överrepresenterade i förhållande till sin andel i befolkningen. Samtidigt visar tabell 3 att andelen ungdomar (i åldern 15–20 år) som misstänks för bedrägeri är något lägre jämfört med samma andel bland de misstänkta för samtliga brott mot brottsbalken, medan personer i åldern 21–29 år är överrepresenterade bland misstänkta för bedrägerier jämfört med misstänkta för samtliga brottsbalksbrott. Antalet misstänkta som är äldre än 40 år är avsevärt mindre, och de som är 60 år eller mer utgör endast en försumbar del av de som blir misstänkta för bedrägeri.

Tabell 3. Personer misstänkta för bedrägeri respektive för samtliga brott mot brottsbalken, uppdelat på ålder och kön. År 2015. Procent.

Källa: Kriminalstatistiken.

	Misstänkta för	
	Bedrägeri (n = 3 738)	Samtliga brott mot brottsbalken (n = 64 862)
Kön		
Kvinna	25	24
Man	75	76
Ålder		
15-20	16	20
21-29	35	25
30-39	24	21
40-49	14	17
50-59	7	10
60+	3	6

Tidigare studier visar att gärningspersonen i de flesta fall är obekant med offret (Hagstedt 2012). Detta bekräftas av Brås kartläggning av den polisanmälda bedrägeribrottsligheten (2016c), som också visar att det är sällsynt för offret att vara bekant med gärningspersonen. Samtidigt visar kartläggningen att detta varierar mellan olika typer av bedrägerier. Andelen ärenden där offret och gärningspersonen på något sätt varit bekanta med varandra var som högst bland kreditbedrägerierna (omkring en fjärdedel). Det är rimligt att den här typen av bedrägeri, som oftast involverar identitetsstöld, oftare begås av gärningspersoner som är bekanta med den vars identitet används; närheten gör det lättare att komma över identitetsuppgifterna.

Hanteringen i rättsväsendet

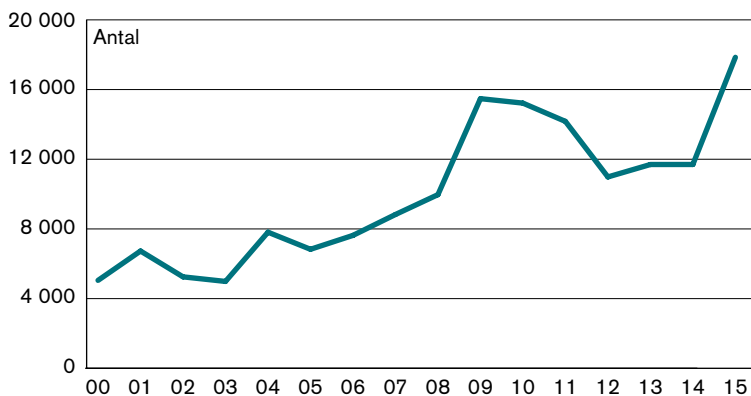
Personuppklarade brott

Antalet personuppklarade bedrägeribrott har följt en stigande trend under i stort sett hela perioden 2000-2015 (figur 3). Samtidigt uppvisar kurvan över de personuppklarade bedrägeribrotten ett antal tydliga toppar, eftersom det finns några år som uppvisar mycket höga värden jämfört med den mer långsiktiga trenden. Det har sin förklaring i att vissa typer av bedrägeribrott kan begås i stora volymer av samma gärningspersoner, vilket innebär att stora förundersökningar kan leda till så kallade serieuppklaringar, där ett mycket stort antal bedrägeribrott personuppklaras samtidigt.

Till exempel beror den höga toppen 2015 på att det under året fattades åtalsbeslut i flera större fakturabedrägeriutredningar.⁷

Parallellt med den något ojämna men positiva utvecklingen i antalet personupplklarade bedrägeribrott sedan 2000, har den årliga så kallade personupplklaringsprocenten varierat något under perioden (mellan som minst 8 procent och som mest 19 procent). Samtidigt tyder utvecklingen på en gradvis minskande trend i andelen anmälda bedrägeribrott som leder till personupplklaring, från 13 procent för perioden 2000–2007 till 11 procent för perioden 2008–2015. Minskningen beror framför allt på att polisens och åklagarnas utredningsresurser inte har räckt till för att hålla jämna steg med den stora ökningen i inflödet av anmälda bedrägeribrott under senare år (se vidare Brå 2016c).

Figur 3. Antalet personupplklarade bedrägerier åren 2000–2015. Källa: Kriminalstatistiken.

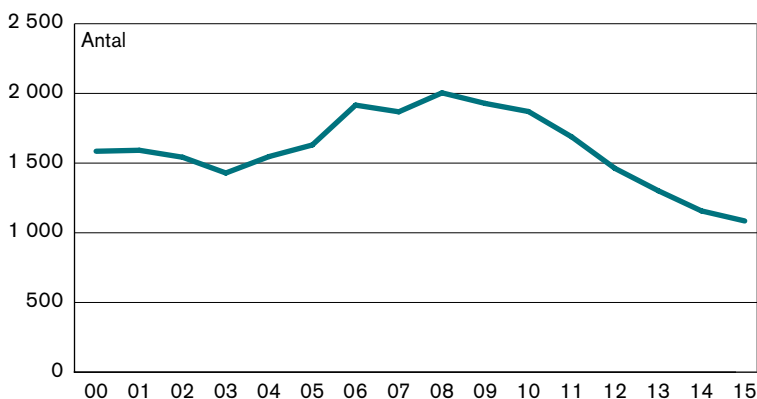
Lagföringsbeslut

År 2015 fattades närmare 1 100 lagföringsbeslut där bedrägeri var huvudbrottet. Figur 4 redovisar utvecklingen av antalet lagföringar för bedrägeribrott under perioden 2000–2015. Första delen av perioden kännetecknas av en ökning i antalet lagföringar, medan det har skett en kontinuerlig minskning sedan 2009.

En del av förklaringen till minskningen kan vara att bidragsbedrägerier (som jämförelsevis ofta leda till personupplklaring och lagföring – se vidare Brå 2016c), under första delen av perioden lagfördes som brott mot brottsbalkens bedrägeribestämmelse. De

⁷ År 2015 personupplklarades över 4 500 fakturabedrägeribrott. Under åren 2008–2014 låg det genomsnittliga antalet personupplklarade fakturabedrägerier på drygt 480 brott per år.

Figur 4. Antalet lagföringsbeslut med bedrägeri som huvudbrottet i lagföringen, åren 2000–2015. Källa: Kriminalstatistiken.

bidragsbedrägerier som begåtts sedan 2007 har däremot i stället lagförts som brott mot bidragsbrottslagen, vilket innebär att de inte längre syns i statistiken över lagföringar för bedrägerier. Under samma period har andelen kvinnor bland de lagförda för bedrägeribrott dessutom minskat, från 35 procent 2008 till 30 procent 2015. Även detta hör sannolikt ihop med utmönstringen av bidragsbrotten från brottsbalkens bedrägeribestämmelser, eftersom andelen kvinnor är högre bland de som är lagförda för bidragsbrott än bland de som är lagförda för andra typer av bedrägeribrott.

De senaste årens minskning i antalet lagföringar för bedrägerier kan ändå framstå som märklig, med tanke på att antalet personupplärade bedrägeribrott har ökat under samma period (figur 3). Enligt Brås kartläggning av den polisanmälda bedrägeribrottsligheten (2016c) kan förhållandet rimligtvis förklaras av att det skett en ökning över tid i andelen lagföringar som avser ett större antal bedrägeritillfällen.⁸ Det beror bland annat på en förbättrad samordning av större bedrägeriärenden hos polisen (ibid., se även Rikspolisstyrelsen 2012).

Påföljder

De vanligaste påföljderna för bedrägeribrott är skyddstillsyn och villkorlig dom, som tillsammans svarar för nästan hälften av alla bedrägerilagföringar. Under de senaste åren har det skett vissa förändringar när det gäller påföljdsbeslut för bedrägeribrotten. Förändringarna är dock relativt små. Sedan 2010 har andelen

⁸ Ett lagföringsbeslut (en "pinne" i lagföringsstatistiken) kan avse alltifrån ett enda brott till flera tusen brott.

lagföringar i form av en fängelsestraff ökat gradvis över tid, från 14 till 18 procent 2015 (tabell 4). Denna ökning kan inte förklaras av en ökning i andelen lagföringar som avser grovt bedrägeri (BrB 9 kap. 3 §), eftersom denna andel inte har ökat, utan snarare minskat något mellan 2010 (20 procent) och 2015 (17 procent). Istället tycks förklaringen ligga i en successiv ökning i andelen lagföringar för bedrägeribrott av normalgraden (BrB 9 kap. 1 §) som resulterat i en fängelsestraff (från drygt 7 procent 2010, till närmare 13 procent 2015).

Sett mot bakgrund av den tidigare nämnda minskningen i antalet bedrägerilagföringar, samtidigt som antalet personupplästa bedrägeribrott har ökat, är en trolig förklaring att den successiva ökningen i andelen fängelsestraff för bedrägeri av normalgraden beror på en ökning i andelen så kallade serieupplästa bedrägerierna. Allt annat lika skulle en fängelsestraff för bedrägeri av normalgraden bli mer sannolik ju fler brott det finns i åtalet.

Tabell 4. Andelen lagföringar med bedrägeri som huvudbrott som skett i form av strafförelägganden, åtalsunderlåtelse eller domslut efter olika huvudpåföljder. 2010–2015. Procent. Källa: Kriminalstatistiken.

	2010 (n = 1 870)	2011 (n = 1 688)	2012 (n = 1 462)	2013 (n = 1 302)	2014 (n = 1 157)	2015 (n = 1 085)
Åtalsunderlåtelse	14	14	14	12	11	13
Strafföreläggande	14	12	11	13	10	14
Domslut:						
Böter	7	6	6	4	5	5
Skyddstillsyn/ villkorlig dom	45	47	47	47	47	44
Fängelse	14	15	15	17	19	18
Övrigt (ungdomsvård/ ungdomstjänst m.m.)	6	6	7	6	7	6

När det gäller den genomsnittliga längden på den utdömda fängelsestraffen vid bedrägeribrotten har det inte skett någon större förändring under perioden 2010–2015. För grovt bedrägeri har den genomsnittliga utdömda fängelsestraffen varierat mellan 18 månader (2012) och 22 månader (2015), med ett medianvärde för perioden på 19,5 månader. För bedrägeribrott av normalgraden har den genomsnittliga fängelsestraffen legat mer eller mindre konstant på 4–5 månader.

Kriminalpolitik

På det kriminalpolitiska området har två statliga utredningar under senare år kommit med förslag för att förbättra samhällets

beredskap att hantera olika aspekter av bedrägeribrottsligheten. År 2013 beskrev till exempel Egendomsskyddsutredningen (SOU 2013:85) bedrägerier med hjälp av bluffakturor som ett stort samhällsligt problem, och konstaterade vidare att den lagtekniska utformningen av bedrägeribrottet inte är avpassad för omfattande systematiska bedrägeriförfaranden, som organiserade fakturabedrägeriverksamheter. Utredningen drog slutsatsen att en ny straffbestämmelse behövdes, med sikte på systematiskt bedrägeri med bluffakturor. Det nya brottet skulle benämnas grovt fordringsbedrägeri, med en straffskala på fängelse i lägst sex månader och högst sex år. I skrivande stund bereds förslaget i Regeringskansliet.

Samma utredning presenterade även ett förslag om att kriminalisera olovlig användning av annans identitetsuppgifter. Utredningen konstaterade att i princip vem som helst i dag kan drabbas av brott genom att deras identitet används olovligen och att det kan leda till långtgående konsekvenser för de drabbade. År 2016 resulterade förslaget i att en ny straffbestämmelse om *olovlig identitetsanvändning* infördes i BrB 4 kap, med ett maximistraff på två års fängelse. Den nya bestämmelsen innebär att den typen av identitetsintrång, som ofta sker vid exempelvis kreditbedrägerier, numera betraktas som ett självständigt och fullbordat brott snarare än bara som ett led i annan brottslighet.

Den tidigare nämnda Utredningen om åtgärder mot fakturabedrägerier (SOU 2015:77) presenterade också ett flertal förslag för att motverka den här typen av bedrägeribrott. Bland annat menar utredningen att det borde ställas högre krav på försäljarens bevisning vid civilrättsliga mål som rör marknadsföring via telefonförsäljning, och att Bolagsverket bör ges ett tydligare brottsförebyggande uppdrag och en möjlighet att vägra registrering vid misstanke om att ett bolag kan komma att användas i brottsligt syfte. Det sistnämnda förslaget skulle ge effekter även vid andra typer av bedrägerier där företagsformen utnyttjas som ett led i brottsligheten.

Brottsförebyggande åtgärder och strategier

Av Brås kartläggning av bedrägeribrottsligheten i Sverige (2016c) framgår att de stora volymerna av bedrägerier ställer mycket höga krav på rättsväsendet. Trots ökningar i de resurser som rättsväsendet lägger ner på bedrägeribrotten finns fortfarande en stor obalans mellan de anmälda bedrägeribrottens volym och de resurser som finns tillgängliga för att utreda och lagföra dessa brott. En slutsats är därför att insatser för att minska skadan av bedrägeribrottsligheten framför allt måste riktas mot det förebyg-

gande arbetet, för att på så sätt minska själva inflödet av bedrägerianmälningar.

Polisens NBC – en ny aktör på området

En viktig utveckling på bedrägeriområdet har varit inrättandet 2014 av polisens Nationella bedrägericenter (NBC). Centrets verksamhet tar sikte på tre olika områden i syfte att göra arbetet mot bedrägerier mer effektivt och strukturerat. Dels arbetar centret med att utveckla det polisoperativa arbetet mot bedrägerier, till exempel genom samordning av bedrägeriutredningar som avser brottslighet med en nationell spridning, dels med metodutvecklingsprojekt, exempelvis ett samarbete med flera aktörer för att skapa nya rutiner för att dela elektroniska kontoutdrag mellan bankerna och rättsväsendet. NBC:s tredje stora arbetsområde avser det förebyggande arbetet mot bedrägeribrottsligheten.

När det gäller denna del av verksamheten har centret kontakt med sju brottspreventiva funktioner, en i varje polisregion, med syfte att skapa gemensamma brottspreventiva strategier. Enligt NBC har månatliga videokonferenser lett till en identifiering av ett antal prioriterade områden, som stämmer väl överens med de stora bedrägerityper som framträdde i Brås genomgång av de polisanmälda brotten (Brå 2016c, jfr NBC 2015). Det handlar om kreditbedrägerier via identitetsintrång, internetköp med stulna kortuppgifter, fakturabedrägerier och annonsbedrägerier. Bedrägerier mot äldre är också ett prioriterat område för NBC. År 2015 lanserades exempelvis ett utbildningspaket i syfte att minska bedrägerier mot äldre.

Viktigt med informationsinsatser

En av de förebyggande satsningar som NBC själv anser som viktigast är att sprida information för att öka medvetenheten om bedrägerityper hos allmänheten och viktiga samhällsaktörer. Hos NBC sker detta genom regelbundna framträdanden i medierna, föreläsningar och en egen Facebooksida, "Polisen bedrägeri" (Brå 2016c). Som tidigare nämnts är bedrägerier ett mycket föränderligt område, och information om nya bedrägeriupplägg, till både enskilda och företag, bör därför vara en central åtgärd för att minska brottsligheten. Utöver NBC finns i dag ett flertal andra aktörer som tillhandahåller information om hur man kan skydda sig mot olika typer av bedrägerier. Handeln har exempelvis under senare år byggt upp varningslistor, som sammanställer information om företag med tveksam verksamhet, och som utgör ett viktigt verktyg för att förebygga exempelvis fakturabedrägerier. Hos Internetstiftelsen i Sverige (IIS) kan man gratis ladda ner publikationer om både it-säkerhet för privatpersoner (Goldberg och Larsson 2013) och om hur man kan skydda sig mot bedragare, som privatperson

eller företagare (Nyman 2016a, b). Vidare lyfte Utredningen om åtgärder mot fakturabedrägerier (SOU 2015:77) fram dels Konsumentverkets upplysningstjänst, dels Tillväxtverket, som naturliga kanaler för förebyggande informationsinsatser riktade till konsumenter respektive företag.

Möjligheter och utmaningar för näringslivet

Det är många bedrägerier som sker inom ramen för handeln. I Brås granskning av polisanmälda bedrägerier (2016c) var det tre fjärdelar av de anmälda brotten som kunde kopplas till någon form av köp- eller säljprocess. Det innebär att näringslivet bör ha en viktig del i det förebyggande arbetet mot bedrägeribrottsligheten.

Den kanske största utmaningen för näringslivet är att balansera krav på försäljning mot kontroll- och säkerhetsfrågor. Forskning visar att företag ofta ser dessa som oförenliga motsatser, och att försäljningssidan prioriteras, medan man räknar med förluster till följd av bedrägerier. Det beror på att det finns en bild av att hederliga kunder tycker att kontroller är krångliga, och att en ökad kontrollnivå gör att de väljer att handla hos konkurrenser (Brå 2016c). Att sträva efter branschgemensamma säkerhetslösningar, för att undvika överflyttning av kunder till företag med lägre säkerhet, skulle därför vara en central förebyggande åtgärd för näringslivets del.

Bedrägerier med stulna kort eller kortuppgifter utgör en särskild utmaning för näringslivet, eftersom kortbedrägerier enligt alla befintliga källor har ökat markant under den senaste tiden (ibid.). En viktig förebyggande åtgärd mot kortbedrägerier är att öka kraven på hur kortanvändaren ska identifiera sig vid köp inom e-handeln, exempelvis med e-legitimationer. Sådana säkra internetbetalningar behandlas i ett reviderat EU-direktiv (PSD2)⁹ som publicerades i slutet av 2015, och som ställer krav på så kallad stark kundautentisering. Det innebär att kunden måste identifiera sig med hjälp av två eller flera oberoende faktorer, till exempel både ett lösenord och en säkerhetsdosa eller mobiltelefon.

Åtgärder mot användningen av identitetshandlingar i brottsligt syfte

Det finns också ett behov av förebyggande åtgärder när det gäller användningen av identitetshandlingar i brottsligt syfte. Vid exempelvis kredit- och kortbedrägerier måste gärningspersonen oftast

⁹ Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2015/2366. Medlemsstaterna har till den 13 januari 2018 på sig att anta och offentliggöra de bestämmelser som är nödvändiga för att följa direktivet (Europeiska unionens officiella tidning, L 337/35. 23/12 2015).

legitimera sig för att kunna ta ett lån eller hämta ut de varor som köpts med stulna kort- eller identitetsuppgifter. Idag finns det ett 15-tal godkända identitetshandlingar i Sverige, vilket försvårar identitetskontroller, särskilt inom handeln och på utlämningsställen. Problemen beror bland annat på att förfalskade identitetshandlingar av hög kvalitet kan köpas relativt enkelt, till exempel via internet, samtidigt som det stora antalet godkända identitetshandlingar gör det nästintill omöjligt för exempelvis butiksanställda att säkert kunna verifiera äktheten i de olika typer av identitetshandlingar som kan uppvisas.

Ett annat problem som lyfts fram är att det i dagsläget är alltför enkelt för en person att registrera falska identiteter hos Migrationsverket och Skatteverket. Forskning visar att falska identiteter sedan kan förses med identitetshandlingar och bland annat användas vid olika typer av storskalig bedrägeribrottslighet (Brå 2016c). Den nya straffbestämmelsen om olovlig identitetsanvändning träffar inte bruket av helt falska identiteter, eftersom dessa inte innebär ett intrång i en existerande persons identitet. Det som i stället krävs i detta fall är åtgärder riktade mot en säkrare ursprungsidentifiering, det vill säga att det vid registrering av identiteter görs en mycket säker koppling mellan en person och en identitet. En ökad användning av så kallade biometriska data, till exempel fingeravtryck, har beskrivits som den mest effektiva metoden för att både garantera ursprungsidentifieringen och förbättra identitetskontrollerna (ibid.).

Referenser

Ahola, M. (2013). *Bedrägeri. Introduktion och handledning för brottsutredare*. Stockholm: Nordstedts Juridik.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2012). *Användningen av brottskoder. En kvalitetsstudie inom kriminalstatistiken*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2016a). *Utsatthet för brott 2015. Resultat från Nationella trygghetsundersökningen (NTU) 2016*. Webbpublikation på <http://www.bra.se>. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2016b). *Nationella trygghetsundersökningen 2015. Teknisk rapport*. Rapport 2016:3. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2016c). *Bedrägeribrottsligheten i Sverige. Kartläggning och åtgärdsförslag*. Rapport 2016:9. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

- Ceccato, V. och Dolmén, L. (2011). "Crime in rural Sweden". *Applied Geography* 31, s. 119–135.
- Goldberg, D. och Larsson, L. (2013). *It-säkerhet för privatpersoner – en introduktion*. Stockholm: Internetstiftelsen i Sverige.
- Hagstedt, J. (2012). "Bedrägeri". I: *Brottsutvecklingen i Sverige 2008–2011*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Korsell, L. och Vesterhav, D. (2012). "Framväxten av och kännetecken hos den organiserade brottsligheten i Sverige". I: *Brottsutvecklingen i Sverige 2008–2011*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- NBC (2015). *Lägesbild bedrägerier 2015*. Stockholm: Nationellt bedrägericenter. Polismyndigheten.
- Nyman, A. (2016a). *Skydda dig mot bedragare. Nätfiffel, bluffakturor och vilseledande försäljning*. Internetguide #37. Stockholm: Stiftelsen för internetinfrastruktur.
- Nyman, A. (2016b). *Skydda ditt företag mot bedragare. Nätfiffel, bluffakturor och vilseledande försäljning*. Internetguide #29. Stockholm: Stiftelsen för internetinfrastruktur.
- Rikspolisstyrelsen (2012). *Polismyndigheternas handläggning av bedrägeriärenden. En uppföljande inspektion*. Inspektionsrapport 2011:9. Stockholm: Rikspolisstyrelsen, Enheten för inspektionsverksamhet.
- Smith, R. G. (2008). "Coordinating individual and organizational responses to fraud". *Crime, Law and Social Change* 49, s. 379–396.
- Smith, R. G. (2010). "Identity Theft and Fraud". I: Jewkes, Y. och Yar, M. (red.). *Handbook of Internet Crime*. Cullompton: Willan Publishing.
- Smith, S. och Carleton, R. (2011). *Measuring the extent of cyber-fraud: A discussion paper on potential methods and data sources*. Report No. 020 2011. Ottawa: Public Safety Canada.
- SOU (2013). *Starkt straffrättsligt skydd för egendom*. Betänkande av Egendomsskyddsutredningen. SOU 2013:85. Stockholm: Statens offentliga utredningar.
- SOU (2015). *Fakturabedrägerier*. Betänkande av utredningen om åtgärder mot fakturabedrägerier. SOU 2015:77. Stockholm: Statens offentliga utredningar.
- Youngblood, J. (2015). *A comprehensive look at fraud identification and prevention*. Boca Raton: CRC Press.